

Recensies

ALGEMEEN

H. Lademacher, *Geschiedenis van Nederland* (Aula boeken 847; Utrecht: Het Spectrum, 1993, 672 + vi blz., f34,90, ISBN 90 274 2935 9); H. Lademacher, *Die Niederlande. Politische Kultur zwischen Individualität und Anpassung* (Propyläen Geschichte Europas, Ergänzungsband; Berlijn: Propyläen Verlag, 1993, 742 blz., DM148,-, ISBN 3 549 05472 6).

Lademachers *Geschichte der Niederlande. Politik-Verfassung-Wirtschaft* uit 1983 is in dit tijdschrift ten onrechte nooit besproken. De publikatie, tien jaar later, van de Nederlandse vertaling (zonder ondertitel) biedt een goede gelegenheid dat althans enigszins te corrigeren, zij het met geheel aan mij te wijten aanzienlijke vertraging. Mijn oordeel over de Nederlandse uitgave wijkt vanzelfsprekend niet af van dat over de Duitse (*Tijdschrift voor geschiedenis*, XCVIII (1985) 412-414). Het gaat om een bekwaam en degelijk overzicht van de Nederlandse geschiedenis vanaf de Opstand tot 1950, met een korte voorgeschiedenis en een in mijn Duitse uitgave niet voorkomende paragraaf van vijftien bladzijden 'Consolidatie en verandering', waarin de lijn wordt doorgetrokken tot het heden. Ook voor het Nederlandse publiek kan dit boek goede diensten bewijzen. In de Duitse versie van 1983 schreef Lademacher, dat het hem er vooral om te doen was de Duitstalige lezer nader te laten kennis maken met een land, dat zo dichtbij ligt maar bij de meesten slechts toeristische belangstelling wekt. Het boek doet echter veel meer dan dat alleen en men zou willen dat de inhoud voor Nederlanders met enige opleiding vanzelfsprekend bekende stof was.

Het meest opvallende aan het boek is de verdeling van de ruimte over de verschillende tijdvakken. De periode 1850-1950 neemt ongeveer de helft van de omstreeks zeshonderd bladzijden tekst in beslag. De andere helft wordt voor tweederde besteed aan de (voorgeschiedenis van de Opstand en de bloeiperiode van de Republiek, vooral de eerste helft van de zestiende eeuw. De tussenliggende ongeveer twee eeuwen worden in veel hoger tempo doorgenomen. De behandeling van de decennia rond 1800 is daarbij het minst bevredigend. Weliswaar steunt Lademacher sterk op de in de jaren zeventig recente publikaties van C. H. E. de Wit en S. Schama, maar de rijpe vruchten van het onderzoek sindsdien, die het beeld van speciaal De Wit toch wel lelijk hebben aangetast, zijn niet verwerkt. Zo ontbreekt het werk van bijvoorbeeld Mijnhardt en Van Sas in de literatuurlijst, ook van de Nederlandse uitgave, waarin wel degelijk na 1983 verschenen titels zijn opgenomen.

Er is bovendien een merkwaardig contrast tussen de thematiek van het deel over de Opstand en de Republiek en dat over de jaren 1850-1950. Waar voor die laatste periode de verstrengeling van het politieke en godsdienstige (het meest toegespitst in de verzuiling) centraal staat, wordt voor de eerste de volle nadruk gelegd op de politieke problematiek en blijft de godsdienstige dimensie nogal in de schaduw. Dat geeft dat eerste deel hier en daar iets onevenwichtigs en draagt er toe bij dat de zogenaamde 'middengroepen van Woltjer' nauwelijks aan bod komen. Dat is jammer, ook al omdat er juist in deze thematiek van verstrengeling van godsdienst en politiek een mooie mogelijkheid tot verbinding tussen de beide grote delen van het boek lag.

Deze opmerkingen bedoelen geenszins mijn positieve oordeel over het boek als geheel weer gedeeltelijk terug te nemen. Het schrijven van een overzicht dwingt nu eenmaal tot keuzes en die van Lademacher zijn heel goed te verdedigen en leverden bij elkaar een overtuigend en van

grote vertrouwdheid met de stof getuigend boek op. Blijkens steekproeven is de tekst uit 1983 (nagenoeg) ongewijzigd vertaald. De toegevoegde paragraaf sluit goed aan bij die tekst: na de typische naoorlogse jaren 1945-1950 stond eerst de consolidatie (deels terugkeer, deels verdere uitbouw) van de vooroorlogse samenleving centraal. Grote, enigszins onverwachte, economische bloei vormde de opmaat en in zekere zin de voorwaarde voor tamelijk grote veranderingen. Individualisering en ontzuiling waren daarvan het meest ingrijpend. Alleen ontgaat mij de betekenis van de lange en ingewikkelde slotzin van die paragraaf, die uitloopt op de vaststelling dat Nederland recent 'een postmodern herbegin' heeft gemaakt.

Het bijwerk is wat veranderd ten opzichte van de Duitse uitgave. De jaartallenlijst is gewijzigd (me dunkt ook iets bekort). Behoudens de vermelding van het aftreden van koning Leopold III van België in 1950 — wie zou bedacht hebben dat dat een voor de Nederlandse geschiedenis belangrijk jaartal is?—heb ik tegen de nieuwe lijst geen bezwaar, al kan ik geen duidelijke reden zien voor de verandering. De literatuuropgave is niet langer een beredeneerde, maar louter een lijst, waarbij nog afgezien van een lichte willekeur in het opnemen van nieuwe titels, tenminste eenmaal wat mis is gegaan: twee titels van C. H. E. de Wit zijn kennelijk tot een eigenaardige nieuwe versmolten. Het register is nu in tweeën gesplitst, apart voor zaken (aanzienlijk in aantal uitgebreid) en personen (met meer gegevens). Dat is prettig. De plaatjes uit de Duitse uitgave zijn weg. Maar er zijn zes kaarten voor in de plaats gekomen, net als de plaatjes toentertijd wel wat weggestopt aan het einde van het boek. Helaas zijn de onderschriften, bij de plaatsing waarvan niet alles vlekkeloos verliep, niet erg verhelderend. Bovendien kan men zich afvragen of twee kaartjes over de Hanze, die in de tekst een zeer ondergeschikte betekenis heeft, maar bijvoorbeeld geen van de internationale handelsroutes van de kooplieden van de Republiek, wel een juiste keuze is.

In hetzelfde jaar als de Nederlandse vertaling verscheen ook een nieuw dik boek in het Duits van Lademacher over de Nederlandse geschiedenis, een *Ergänzungsband* van de *Propyläen Geschichte Europas*, prachtig gebonden en geïllustreerd (ten dele in kleuren). Het verbaast niet dat dit boek, dat volgens de ondertitel de politieke cultuur als hoofdthema heeft, in vele opzichten op het oudere overzicht lijkt. De titels van de hoofdstukken en paragrafen verschillen in veel gevallen maar de opbouw is in hoofdlijnen dezelfde. Na ongeveer vijfenzeventig bladzijden over de Nederlanden als deel van het Bourgondisch-Habsburgse rijk volgen er eveneens omstreeks vijfenzeventig over de Opstand en een tweehonderdtal over de Republiek in de zeventiende eeuw. De achttiende eeuw moet het met niet meer dan vijftig doen, waarvan vijfentwintig over de patriottentijd en Bataafs-Franse tijd. De negentiende eeuw krijgt er ongeveer honderd en de twintigste plusminus honderdzeventig. Het leeuwendeel daarvan is voor de eerste helft van die eeuw (alleen de bezettingstijd al ruim vijftig). De jaren na 1950 worden behandeld in een paragraaf van vijftien bladzijden onder de titel 'Konsolidierung und Wandel seit der fünfziger Jahre des 20. Jahrhunderts' (zie boven!).

Dit nieuwe boek onderscheidt zich van het vorige vooral door een veel grotere demonstratie van geleerdheid en door uitweidingen over onderwerpen die kennelijk de ondertitel moeten rechtvaardigen. De belezenheid van Lademacher, ook in de bronnen van verscheidene tijdvakken, is indrukwekkend. Hij citeert uitgebreid, wat de leesbaarheid helaas niet altijd bevordert. En vooral in de passages over cultuur en wetenschap neigt het verhaal ook wel eens tot opsommerigheid en een zekere willekeur. Of dat die ondertitel nu werkelijk rechtvaardigt, staat trouwens te bezien. Er is zeker veel politiek aan de orde, in het bijzonder politieke instellingen, politieke twist, politieke theorie en politieke ideologie. Tevens wordt met nadruk aandacht besteed aan cultuur in brede zin (toppen van wetenschap en kunst en bijvoorbeeld onderwijs).

Maar samen levert dat natuurlijk nog geen politieke cultuur op. In engere zin en expliciet is daarvan zelfs maar weinig sprake, impliciet daarentegen in vele passages wel.

Zonder een nieuwe interpretatie van of visie op de Nederlandse geschiedenis als geheel te brengen, heeft deze aanpak tot een reeks van mooie en boeiende stukken en typeringen geleid, zoals 'Widersetzlichkeit als Merkmal der Landschaft' (71-79), 'Auf der Suche nach nationalem Selbstverständnis und Selbstbewusstsein' in de zeventiende eeuw (215-229) en 'Über die Ambivalenz eines Verhältnisses; die Niederlande und das Reich' (549-567). Juist omdat Lademacher zijn persoonlijke voorkeuren veel meer ruimte heeft gegeven dan in zijn kennelijk voor een wat breder publiek bedoelde overzicht uit 1983, staan er natuurlijk ook allerlei uitspraken in die, mij althans, tot tegenspraak prikkelen, zoals het aannemen van Sacramentariërs als een aparte stroming (66), de aanduiding van de Unie van Utrecht als 'das Grundgesetz der Niederländischen Republik' (136), de neiging het Habsburgse bewind als een vreemde Spaanse overheersing te kenschetsen (404 en 449), het spreken van 'Bejahung des nationalsozialistischen Terrors' door Colijn (554) of de mededeling dat in 1960 30% van de 12-18 jarigen een 'Gymnasialausbildung' kregen (660). Dat hoort echter bij dit soort boeken en moet als een positief element worden gezien: de auteur durft grote lijnen te trekken, verbanden te leggen, te karakteriseren, te interpreteren.

Kortom: na het heldere overzichtswerk, dat goed als introductie in de Nederlandse geschiedenis kan dienen voor de geïnteresseerde en ontwikkelde leek, heeft Lademacher nu ook een typisch geleerdenboek geschreven, dat misschien vooral voor de fijnproevers-vakgenoten geschikt is. Ik stel mij voor dat dit boek dikwijls gebruikt gaat worden, niet zozeer om achter elkaar te lezen — dat raad ik af —, maar om over allerlei onderwerpen na te slaan wat Lademacher er van vindt. Niet zelden zal dat iets interessants blijken te zijn.

J. C. H. Blom

J. T. M. van der Heyden, *Het ziekenhuis door de eeuwen heen. Over geld, macht en mensen* (Rotterdam: Erasmus publishing, 1994, 128 blz., f35,-, ISBN 90 5235 068 X).

In zijn 'ten geleide' bij dit boek stelt de Rotterdamse hoogleraar Van Lieburg dat 'de geschiedschrijvende medicus zich de methoden en technieken van de historicus zal moeten eigen maken' (7) bij het bedrijven van medische geschiedenis. De internist Van der Heyden, verbonden aan het Groene Hart ziekenhuis te Gouda kan deze woorden ter harte nemen. In tegenstelling tot wat de titel doet verwachten (dat in deze publikatie de ontwikkeling van het ziekenhuis in grote lijnen wordt geschetst), blijkt dit boek geplaatst te moeten worden in de discussie over 'de steeds verder stijgende en schijnbaar onbeheersbare kosten' van de volksgezondheid en dan met name in de ziekenhuizen (9). Een discussie waarbij naar het oordeel van de auteur vooral de medisch specialisten het moeten ontgelden. Veel meer een pamflet dan een overzichtswerk dus.

Het hoofdstuk 'financiële aspecten en de toegankelijkheid van de gezondheidszorg' beslaat een derde deel van het boek. Alleen in dit hoofdstuk komt Van der Heyden verder dan een aardige aanzet. Hier schetst hij met een grote mate van betrokkenheid de achtergronden van de discussie. De andere hoofdstukken (onder andere over ziekenhuizen binnen de christelijke cultuur, de verpleging en ziekenhuisarchitectuur) zijn vooral anekdotisch en om onduidelijke redenen toegevoegd. Bovendien blijkt het onderzoeksterrein nogal verschillend: het ene hoofdstuk de christelijke cultuur, het volgende West-Europa en bij de financiën Nederland.

Van der Heyden heeft over het algemeen een vlotte schrijfstijl, soms iets te vlot. Hij maakt